

Oaver t vandan komn en de jonge joarn van Johan Gigengack

Jongsjoarn, woar den kleann
Johan - met kips – zich umsgelieks
deankn löt an Graedske

Den 20stn mei 2013 is t tachtig
joar ledn dat Johan Gigengack t
eerste leavnslech zag. Gigengack
was regionalist, schriever, oetge-
aver en keunstbeschouwer. Dit
zol n verhaal könn wean oaver
hoo un biejeunder man in ne
kortigheed van tied wat te doon
maakn.

Gerrit Klaassen

A'w t korte leavn van Johannes Wilhelmus Maria Gigengack
(*Hengel 1933 – †1976) wierum bezeet, bint der n dreetal fases te duudn:

1. t Verdan komn en de jongsjoarn;
2. Regionalist, schriever, oetgeaver;
3. Keunstbeschouwer en t wierum komn.

In dit bestek bepearkt wiej oons tut de umzwearvingn dee't de vuuroalders van Johan Gigengack vanoet Duutslaand en Denemaarkn noar Neerlaand en - in dit geval - noar Twente hebt bracht, de jongsjoarn van Johan en ziene eerste verkenningn van de Twentse ruimte. Dee goat hier tut an t verschienn van zienn roman *De boetenste duusternis* (1961), den dootieds de ruimte 'in en um t hoes en de boerschop' hoast te klean maakn.

t Vandankomn

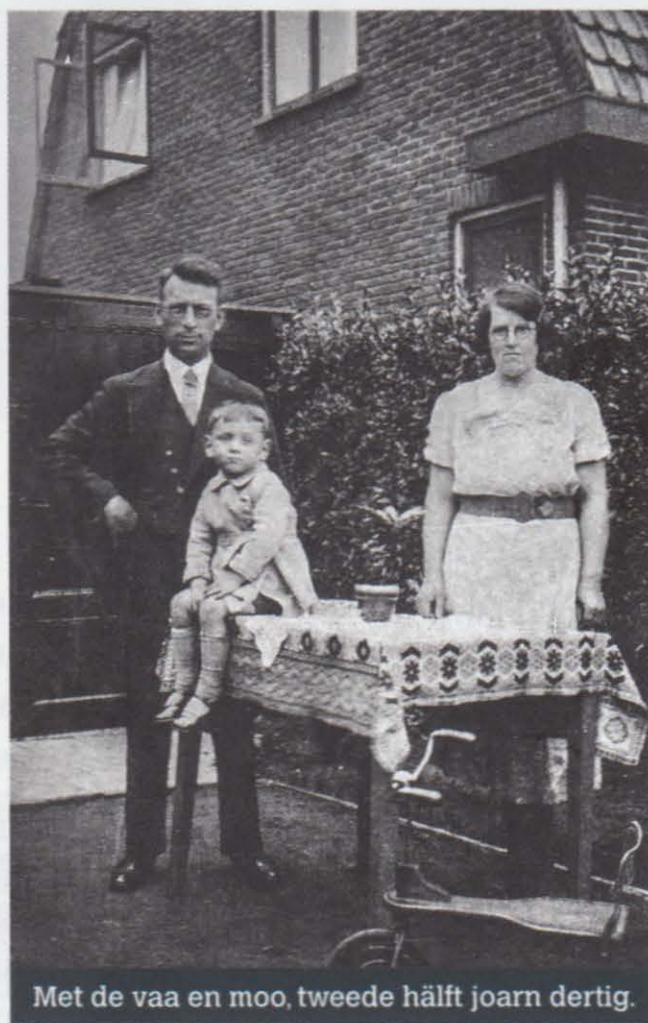
Gigengack. At der nen Twentsn variaant van Bordewijks *Bint* zol wean, zol dizn familienaam doar nich in misstoan. Woar koomp de familie met den biejeundern naam feiliks vandan? En wat dreaf Johan, een van de nozaatn, hieroaver te schrievn vanoet ne verbeundnheed met *t Tweanter laand en leu en leavn*? Den Twentsn schriever-dichter Johan Legtenberg (*Hertem 1888 – †Hengel 1958) döt doar op(/in) ziene (schrief)wieze alzo oaver:

Giëghen-gack

*Op den weg noa 't wiede Saksen,
geät nen spöll'man met zien kéind;
in de léinkerhaond ne giëghe (1)
du'e de snöare blös de wéind:
Giëghe gackel – all' gerak, (2 – 3)
spöll' ne wieze, Giëghengack!*

*Straks, dan lokt den giëgen-gackel,
– zöete as 'et min-gestreel –
jòenk en oold gezell' en ridder,
an de poorte van 't kasteel
Giëghe gackel – all' gerak,
spöll' ne wieze, Giëghengack!*

*'t Jonge grut, dat smit de beene,
as ne horlepiepe oet; (4)
spréink en tippel-trippel-stròempelt
dat 'et zweet löp langs de hoed –
Giëghe gackel – all' gerak,
spöll' ne wieze, Giëghengack!*

Met de vaa en moo, tweede hälft joarn dertig.

Hooghe ôp, zoo krôp de wille, (5)
oet de læegte van 'et dal:
tot de klueze, van nen mönnink;
den zich wal bekruezen zal!
Giëghe gackel, – all' gerak,
spöll' ne wieze, Giëghengack!

Léint en blóeme, kraons en buedel,
rôlt den spöll'man vu'e den vóet.
Hoogher, gackelt nog de giëghe,
dissen dag, is lang al góed!
Giëghe gackel, – all' gerak,
spöll' ne wieze, Giëghengack!

Op den weg, nao 't wiede Saksen,
spöolt 'nen spöll'man 't gackel-leed,
dat hee, lachend', oet de snöare,
van ne olde giëghe sleät –!
Giëghe gackel, – all' gerak,
spöll' ne wieze, Giëghengack!

Guus Gigengack in de
schoomakerswearkplaats.

- 1) giëghe = geige = viool (Duitsch)
- 2) gackelen = kort lachgeluid met hogen toon
(een streek achter den kam der viool)
- 3) all'gerak = van allerlei kost
- 4) horlepiepe = langbeenige mug
- 5) wille = blijdschap.

Joh. Maria Legtenberg
Hengelo -O-, Jan. 1955

Gigengack is n naam

Den naam Gi(e)gengack zol van doon könn hebn met de wiez' van sprekn of loopn, of met nen daans. Ne 'gigue' of 'gigne' is nen matroozndaans. Wieders wördt der in 'Geschiedenis van het geslacht Gigengack'¹ van doan dat t nen naam is den noa an n natuur is, met ne muzikale en visuele wearking. t Geluud dat gaanze maakt, t gakn, verwis möggelik noar nen gaanznheuder. In t platduuts wördt met ne 'Gige' of 'Giege' wal es ne gaanzerik (männekesgaans) andod. Met t geluud dat den oppasser noabootst um ze, duur te 'gakn', bie j mekaar te hoaldn, löt zich heandig nen 'gaanznheuder' deankn. Wieders döt den naam deankn an t Duutse 'Geige', woar at Legtenberg in zien gedicht van döt. A'j de lienn van de Gigengacks wierum zeet vaalt op dat eern

familienaam tut vandaag-an-n-dag grootndeels met spölleu en kearmsvolk verbeundn is. Spölleu dee't met akkordeon, viool en striekstok de joarmaarktn langsteugn.

Volk van spölleu, muzikaantn en plezeermakers

Vuur zoowied der tut nog an too terug is zoch in den Hengeler tak van de familiegeschiedenis komt genealoogn in de Duutse deelstaat Thüringn terecht, in t döarpke Kleinschmalkalden. De eerste naams goat terug tut in t zesteende jaarhoonderd. In 1771 geet vanoet t döarpke kleermaker Valentin Gigengack t leger in en kump via Oldenburg in Koopnhaagn terecht. Valentin kump doar in 1798 oet de tied. Zön Johan Christian geet as kremer, spölman en muzikaant in 1827, of um den doon, noar Aaltn en van doar noar Zutfent. Doar blös hee n eerstn kerstdag 1875 n lestin oam oet. Ziene noakommelingn goat noar Haarlem, Amsterdam, Hengel en t Duutse Bookholt (Bocholt). t Zeuvnde keend, in ne rieg van tien, is Frederik Ferdinand (*Koopnhaagn 1825). Eerst kremer, laterhen kearmskeerl. Zien zön, Johannes Ferdinand (*Zutfent 1854 - †Hengel 1923) trouwt in 1878 met Johanna Maria Telders. In 1894 tiegt ze op Hengel op-an. Ze kriegt zesteen keender. n Groot deel van de familie leg zich too op kearms- en karrousel-aktiviteitn duurhen t hele laand. De weenterdag bieft ze in Hengel. In t oostn van t laand wördt Gigengack tut n vertrouwd begrip as in de verschilnde plaatsn de kearms koomp.

*Biej Giekengack in de mölle
dat kost nich völle.*

*Doar goa'j met kop en koonte
wa dree-moal in de roondte.1*

Van kearms- noar schoomakers- en drukkersvak

Seend dag en tied slöt 'de koalde karmse' in Oatmörske ne jaarlikse rieg in zien soort van boetnvermaak in dizze regio. t Is doar dat den kleann Guus (August Wilhelm), n jungstn Gigengack (*Hengel 1902-1981), op dreejoarige leaf tied n hersnvliesontsteking oplöp. t Slöt em op de oorn. Guus kan vanof

kebeendn.

minarist, genealog, regionalist

ne entiteit.

destudenten in het Zenderense

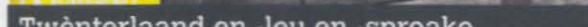

**Tussen
hemel
en
aarde**

Reclame en Administratie: W.N. St. P. St.
(naar in opgenomen tijdschrift) (vervolg)
Beekse 51 Hengelo (O.) tel. 17987
Amsterdam-Rotterdam Bank, Hengelo
Postrekening: 2001018 t.a.s. Twente Post
Abonnementprijs f 3.-, per half jaar
Loopt nummer 75 cent per exemplaar
Inclusief verzending en levering. Geefde of bestelling
niet mogelijk na aflevering, anderz. bestelling na de 14
dagen na aflevering. 80% betaald na aflevering van de 14
dagen na aflevering.

100.00

dat refereerde aan het eigene, het bekende, het karakteristieke, het kenmerkende van deze streek. Ik denk o.m. aan de parallellen die mijn leraar-Duits trok tussen de algemene landstaal in Duitsland en de „spraoke van Twente”; aan de gesprekken over o.a. de paasfolklore en -gebruiken in deze streek (in Ootmarsum het vlöggelen, in Dene-kamp het paasstaak-slepen enz. en in vele Twentse buurtschappen, dorpen, plaatsen en steden het ontsteken van paasvuren). Ik denk aan diverse locale bijzonderheden, die verwezen naar de historie van deze streek.

Drukkeriej an de achterkaant van de Beekstroat 5.

In ziene vrieje uurn brengt den seminarist ne *Woordenlijst Twents-Nederlands* bieje mekaar dee't as grondslag geet deenn vuur ne riego dee't e laterhen met G.B. Vloedbeld sr. geet oetbrengn met t blad *Twènterlaand en -leu en -sproake*. De liest wördt in tuskentied verbeterd en oetbreid in n kaartsusteeem dat bieje Vloedbeld in Almloo terecht koomp.

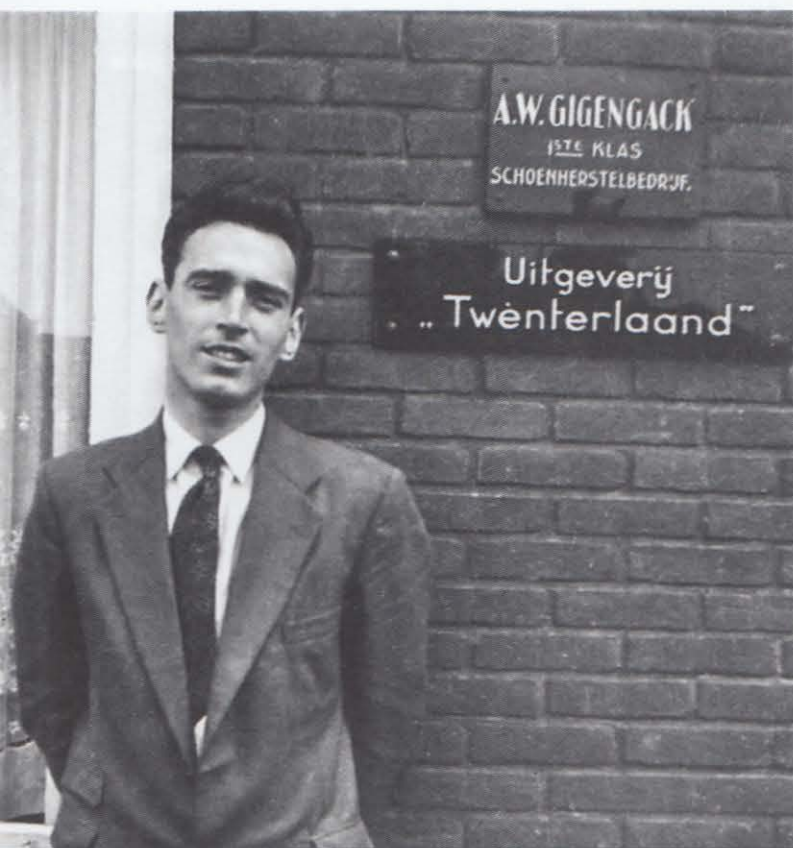
In 1954 geet e in de vakaansie met zien neaf Ben op n brommer noar Duderstad, pal an de greans van t Oost-Duutse Thüringn. Doar oonderzeukt ze t vandankomn van de familie Gigengack. In dee tied beslöt Johan t ideaal van t priesterschap um te toeske vuur dat van t noageslacht. Ben löt zich roopn tut priester. Johan schrif ne genealogiese studie dee't e in 1954 löt verschien bieje drukkeriej van Schutte & Stroop in Hengel.² An n eand van t joar scheidt Johan Gigengack der met oet bieje de poaters in Zender. Zoonder papierken mer met ne klassieke studie in n achtertuk geet e de weerld in.

Van t seminarie in Zender noar de kazerne in Ede-Wageningn is vuur em asof e van n hemmel in de hel koomp. Anvaank 1955 krig e ne opleiding in de Elias Beeckman Kazerne.

Graedske, Legtenberg en n Twentsn schrieverskreenk

t Is doar dat den rekrut in drie, veer moand tieds ne Twentse familienovelle schrif oaver *Graedske*. Den tekst is in t Neerlaands, de dialoogn bint in t plat. Umnglieks en onbedingd komt der autobiografiese elemeantn van den jongn Johan in vuur. In november 1955 wördt t beukken (88 ziedn) duur Oetgeaveriej 'Twente' in Hengel oetgövn vuur ne verkooppries van f3,90. Laterhen is *Graedske* wal s'een zeer Twents geaard Bartje' neumd.³

In de eerste hälft van 1955 geet Johan op grond van S-5 met groot verlof. (In

Den jongn oetgeaver bie zien oaldersshoes an de Kortenaerstroat in Hengel.

de joarn zestig sumpatiseert Gigengack zich oondermeer met pamflet-akties vuur ne wiedere anerkening van de beeldnde keunstn in Hengel en vuur t pasifisme.) t Oet-treadn maakt em de haande vriej um n 25stn juni in Maarkel de oprichting van de 'Nedersaksische Schrieversbond' met te maakn. Metgelieks koomp der ne regionale ofdeling: n Twentsn Schrieversbond. Um den tied treft e mennig platschriever, woaroonder plaatsgenoot Johan Legtenberg. De bedde Johans veendt kunnigheid en kennis an mekaar en zeukt zich wekkeliks op. Noa at Legtenberg Gigengacks genealogiese studie hef leazn schrif e n gedicht dat

e an den jongn schriever opdrech. Legtenberg hef dit dateerd op de jannuw-aar van 1955. Oet t schrievn hieroonder zo'j op könn maakn dat zee zich nog mer kort vuur dee tied keand hebt leerd. In t eerder geneumde notitieschrift döt Gigengack:

Het contact met Johan Legtenberg in Hengelo, een verwoed zuiveraar van de Twentse spraake, is voor mij van veel betekenis geweest. Wij werden vrienden die elkaar wekelijks bezochten. Geboren in 1888 in Hertme, had hij later als misdienaar gediend in 'de paterskerk' te Zenderen. Door een gemengd huwelijk raakte hij buiten het kerkelijke leven. Onze wederzijdse relaties met Zenderen alsmede onze gezamenlijke belangstelling voor de moderspraak vormden de raakpunten voor het begin van een vriendschap die duurde tot in oktober 1958, toen ik de 70-jarige Johan naar zijn laatste rustplaats vergezelde. Over zijn honderden ongepubliceerde gedichten ontfermden zich zijn dochters. In de ruim drie jaren dat ik met hem bevriend was, vroeg Johan Legtenberg mij honderduit over hetgeen ik in Zenderen aan gymnasiale kennis had op mogen steken. Vooral grammaticale kennis, die hij zei nodig te hebben voor zijn studie van de streektaal, intrigeerde hem. Hij van zijn kant bracht mij een uitgebreide Twentse woordenkennis bij. Het Twents van Johan Legtenberg was 'klassiek' en prachtig. Zijn uitspraak van de spraake onnavolgbaar.

n Paar joar doarvuur was proza en poëzie in de Twentse sproak van Legtenberg oetbrach oonder n tittel *Bloemen ôet nen Dieselkaomp*. Den beundel wördn in 1947 oetgövn bie drukkeriej en oetgeaveriej H. en L. Barneveld in Hengel.

Twènterlaand en -leu en -sproake (TLS)

Anstökn duur den Maarkelsn laanddag koomp Gigengack in de feberwaar van 1956 met t eerste nommer van *Twènterlaand en -leu en -sproake*. Moandblad veur 't Twèntse volk. Hee begeent ne eegne 'Nedersaksische Uitgeverij' bie de oaldn leu an de Kortenaerstroat. In n anvaank wördt t blad nog drukt bie de breurs Ten Tusscher in Boorn. In de meimoand van datzölfde joar reageert n oaldn Haghoes meister oet Almloo, G.B. Vloedbeld, geunstig op t verschienn van t tiedschrift en den streekroman *Graedske*. Gigengack vrög em zitting te nemn in n redaksie-adviesroad van t tiedschrift. Den 7dn augustus van dat joar wördt n road opricht in Hotel Nationaal in Hengel. Nöast Vloedbeld zit doar in: Toon Borghuis oet Oldnzal, Arend Lamm en Jan Wilmink oet Hengel. Legtenberg wil alleen in n road komn as t tiedschrift de duur em hanteerde schriefwieze volgt. Dat geet nich duur. Gigengack wil de metwearkers de ruimte loatn. Vanof oktober döt Adriaan Buter, dootieds wonachtig in Goor, ok met. In januari 1957 wördt t tiedschrift oetroopn tut t hoesblad van n Twentsn Schrieversbond, n redaktie-adviesroad wördt redaktieroad en Vloedbeld sr. wördt heufdredakteur. Roem vief joar komt de keerls moandeliks bie mekaar um de ingezeundn stukke te besprekn. Oonderwiel krig Johan verkering met Lidy (Maria Aleida) Kronenberg (*Klazienaven 1927). Ze trouwt op 27 april 1957 en trekt de eerste joarn bie de oaln leu van em in t hoes. Oet t huwelik komt in tien joar teds zes keender. In 1958 hef *Twènterlaand en -leu en -sproake (TLS)* um de doeznd betaalnde abonnees en vanoet n midnstaand en de fabrikaantnkreenk wördt viefdoeznd guldn oetgövn an adverteansies. In t blad schrieff öldere en jongere schrievers, riep en greun. Biej de niejkommers zit Everard Jans en Anne van der Meiden. Met Arnold Rakers (Noordhoorn/Hesepe) wördt in 1959 ne lesriege *Twents en Twentse cultuur* anvöngn op de katholieke Mgr. Hoogveld-kweekschool in Hengel. In dee tied komt verschilnde regionalistn van naam moandeliks bij Gigengack an hoes. Nöast de keerls van n redaktieroad bint dat Jan Jans (Almloo) en Maup Staudt (Hengel).

Noar nen aandern tied, ne aandere ruimte

In t zommer van 1961 schrif Johan Gigengack in een van de leste nommers van TLS (joargaank 6, nommer 3) n artikel woarin e döt van: *Stedelik denken kan Twentse schrieveriej verlössen oet isolement*. Doarmet kunnigt zich ne koersveraandering an. Gigengack woagt

Johan Gigengack achter de zetmasien, Beekstroat 5 Hengel 1962.

zich an ne korte roman dee't e geheel in t plat schrif. Dewiel e doar met gangs is schrif e in *TLS: Nen schriever van een book in 't Twents, den 't boerendeanken as maotstaf hef enömmen, veendt bie de jonge generaosie in de steden gin klankbröd*. Gigengack verbreedt n andacht noar joonkvolk-kultuur en beeldnde keunstn. Doar heurt n niejd blad bie. In augustus slot Gigengack met n oaldn Vloedbeld ne verzeagelde oavereenkomst. At t publiek negatief reageert op de richting waar de Twentse taalbe-

weging op-an geet – en doarmet de bestoansgrond oonder *TLS* as hoesblad vorthaalt– dan wördt an t eand van dat joar t oetkomn van *Twènterlaand en -leu en -sproake* der an gövn. Dan zol voort in 1962 n kultureel tidschrift in t Neerlaands verschienn, met as naam: *Twentse Post*. As n oaldn Vloedbeld de heufdredaktionele taakn nich (meer) doon kon zol zön Gerard Vloedbeld dizze oavernemn. Doarmet Gigengack zich bemeuin kan um t schrievn, redigeern, zetn, drukn, advertiansies en allerhaande aander zaakn.

In tuskentied veendt t jonge echtpaar n läpke grond an de Beekstroat, waar at eerdaags herbearg 'De Swane' ('Het Zwaantje') hef stoan. Doar höaldn vanoalds de postwaags an. Rechts nöast n duurngaank van t nije hoes wördt nen witn steen inmezzeld met daarop ne ofbeelding van nen posthoornd. In n kop van t nije moandblad *Twentse Post* zol dit beelmeark ne brug voarmn noar nen wiedleustigen oondertittel. Piet Verberne verzoargt met eegntiedse teeknings de vuurkaant van t blad. Met dat al is den jongn oetgeaver zich de ruimte, dee Twente het, good gewaar. As wa van t plattelaand as ok van n steednbaand.

In t noajoar van 1961 zol met t oetkomn van *De boetenste duusternis* ne kleane rebullie in t weerdke van de platschrievers loskomn. Vanoet dezölfde ruimte, dee't ok Twente het, veult Gigengack zich – benaamp duur Johan Buursink – n oam benömn.⁴ Um duur te brekn mos den feilikn brök nog komn. Den löt zich in de platschrieversweerd nog nen beheurlikn zet wochtn. De laandelike litteratuur steet dan an n vuuroavnd van ne kulturele weande. *Kort Amerikaans* (Jan Wolkers, 1962), *Op weg naar het einde* (Gerard van het Reve, 1963) en *Ik*, Jan Cremer (1964) möt t lech nog zeen. An n eand van t joar koomp G.B. Vloedbeld, n oaldn Haghoes meister, oet de tied.⁵ Met at n *pater familias* van de dootiedse platschrievers vort valt en Gigengacks jungste pubelkatie

duur Johan Buursink of wördt braand, wördt de verhoaldingn der nich better op. n Twentsn Schrieverskreenk valt oet mekaar. t Zal nen zettieds stil blievn wat verniejingn in t Twenter schriefplat anbetref.

Gevvelsteen bie n ingaank an de Beekstroat 51 in Hengel. (Foto: Erik Gigengack, meert 2012)

- 1 'Biej Giekengack in de mölle' wördn eerdaags duur t kortgebeente op kearmse bie de dreaischuutkes van Gigengack slagmoals zungn. In Graedske (19551) wördt t riemselken siteerd op ziede 44.
- 2 'Geschiedenis van het Geslacht Gigengack'. Samengesteld door J.W.M. Gigengack. Drukkerij Schutte & Stroop, Hengelo (O.) 1954.
- 3 Thomas Vos, Johan Gigengack zet en drukt Twentse romans zelf thuis. Twents zondagsblad, wekelijkse bijlage 'Dagblad van het Oosten', zondag 18 augustus 1969.
- 4 Leas hiertoo oondermeer Paul G.F. Abels, Johan Buursink en de Twentse literatuur. Jaarboek Twente 1995, 21-30 (in t biejeunder de ziedn 26-29).
- 5 Vgl. G.J.H. Vloedveld & G.J.M. Vloedveld, Leavensloop van 'meister' G.B. Vloedveld. Jaarboek Twente 2012, 52-67 (benaamp de ziedn 66-67).

Bronn en litteratuur

- Twènterlaand en -leu en -sproake. Moandblad veur 't Twentse volk (1956-1961);
- Twentse Post. Maandblad voor cultuur en geschiedenis, beeldende kunst, streektaal, naam- en volkskunde (1962-1976);
- Arend Heideman, Johan Gigengack; Door streektaal ook ware speelman. Twentse Post. Onafhankelijk maandblad met opinie en informatie over Twente. 1989-1, p.7-9;
- Gé Peterink, Johan Gigengack; Alleen op weg. Twentse Post. Onafhankelijk maandblad met opinie en informatie over Twente. 1989-1, p. 10-11;
- Bennie Sieverink, Gigengack zette Twentse taalbeweging op de kop; Kaars van regionalist brandde aan twee kanten. De Roskam. Onafhankelijk weekblad voor Twente, vrijdag 12 oktober 2001, p. 18-20;
- Frank G.H. Löwik, De Twentsche Beweging; Strijd voor Modersproake en Eigenheid. Enschede/Groningen 2003. p. 186-191, 205-208, 223-224, 263, 331-332;
- Gerard Lage Venterink, Het plat jaagt door de stad; Een shot 'sixties' voor het Twents. De Twentsche Courant Tubantia, Spectrum(bijlage), zaterdag 15 oktober 2012, p. 1-3;
- Goaitsen van der Vliet, Kroniek van Johan Gigengack (dokumeant in bewearking, versie mei 2012);
- Familiearchief Gigengack, Foto's en knipselmap;
- Erik en Frank Gigengack, Johan Gigengack, Twents schrijver die zijn tijd vooruit was. Online biografisch document. Webstie: www.johan.gigengack.nl © 2011-2012.